

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0035

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

hoc falsum & huic terræ bonum istum odorem conciliari per liquorem aliquem odoratum seu refinam, quæ ex arboribus effluebat; de qua re ulterius vide in subsequente libro tertio caput quartum ad *Canarium odoriferum*, & Cap. Sextum ad *Nanarium minimum*.

zyde, maar by nader onderzoek bevont ik dit onwaarschijnlijk, en dat dien goeden reuk de aarde wierde medegedeelt, door eenige welriekende vogt of traan, die van haare boommen quam af te druipen, ziet hier van breder in 't volgende derde boek, Cap. 4. in *Canarium odoriferum*, en Cap. 6. in *Nanarium minimum*.

EXPLICATIO

Tabula Duodecima,

Quæ exhibet PSEUDO-SANDALUM *Amboinense*, SANDALUM *incolis dictum*.

A. Ejus ramum.

B. Florum *umbellam* denotat.

OBSERVATIO.

Arbor hæc obiter etiam describitur & commemoratur a *Valent. in Amboina Descript. p. 208. No. XXXV.*

CAPUT DECIMUM NONUM.

Lignum Papuanum. Caju Rassamala.

Licet hæc arbor in Amboina sit exotica & incognita, hic tamen eam, quum ejus lignum ex vicinis locis in forum venale adfertur, describere oportet, saltem in quantum de ejus forma quid ex relatu dignoscere potuerim, estque juxta testimonium *Ceram-Lauwerensium* vasta & excelsa arbor, æque in litore, ac in montibus & vallibus crescens, folia formam habent Syderoxyli, sunt autem paulo minora: Ulterior ejus forma ipsis *Ceram-Lauwerensibus* ignota est, quum *Onin-Cubiayæ* incolæ, ubi plurimum crescit, homines sunt barbarissimi, qui peregrinis non permittunt, ut suas intrent silvas; Hujus arboris nulla pars in usum adhibetur, nisi crassæ ejus radices, quæ magno labore ex terra eruuntur & excæduntur, & tam diu in silvis relinquuntur, donec exterius lignum crassitiem duorum digitorum habens, computruerit atque interior remanserit substantia, cor dicta, quod in magnis frustis venale adfertur, quum hæc plerumque cruris habeant crassitiem & ultra, ulnam seu duos pedes sint longa, durissima & ponderosa, intricata, & findendo difficillima; Color horum duplex est, in magnis enim frustis mellei est coloris cum paucis cinerei mixtus, plurimis constans tenuissimis venis, quæ magis albicant reliquis. Minora frusta seu radices sunt magis albicantes vel flavescens rarioribus venis, & tenuiori constantes substantia, Sandalo citrino, seu Ebori fordido similes, sed duriores sunt Sandalo, utrorumque vero odor idem est, in florum odorem vergens, sicuti Malaicenses dicunt ad *Styracem liquidam* accedens, ipsis dictam *Rassamala*, sed ita languidus est, ut vix in crudo percipiatur ligno, magis autem si radatur, & maxime si carbonibus inponatur: In magnis frustis quoque non ita gratus est, estque æmulus acidæ *Sagumantæ*, sique manducetur, sapor *Rassamallæ* item percipitur, qui maxime ad falsum vergit, vel uti aqua languida ex acidulis, sine tamen aliqua acrimonia, vel ardore.

Quum itaque hæc arbores ac radices tam durum gerant lignum, & incolæ securibus fere destituantur, hinc tam diu has relinquunt arbores, donec præ senectute computrescant ac decidant, quarum radices dein ope ignis separant, quas *Ceram-Lauwerenses* in ordinata secant vel cædunt segmenta, uti hi etiam, quum securibus magis instructi sint, recentes radices facile eruiere possunt, quæ tamen non ita bonum præbent odorem, ac illæ, quæ sponte putrescant: Sæpius animo perpendi, an non esset species *Styracis* arboris, quum vero *Ceram-Lauwerenses* mihi affirmabant, nullum exsudare Gummi vel refinam, neque in trunci ligno peculiarem observari odorem, hinc ab illa recessi sententia.

Nomen. Latine *Lignum Papuanum*: Malaice *Caju Rassamala*, & *Caju Papua* juxta locum, in quo crescit. *Ceram-Lauwerenses* ipsi hoc lignum vocant *Caju Samarra*. Tom. II.

UITLEGGINGE

Van de twaalfde Plaat,

Dewelke vertoont den *Amboinsche Bastert-Sandel boom*, SANDALUM by de Inlanders genaamt.

A. Wyft aan een tak daar van.

B. Den Bloem-tros.

AANMERKINGE.

Deze boom wert ter loop mede aangeroert en beschreven van *Valent. in de beschryving van Amboina p. 208. No. XXXV.*

XIX. HOOFSTUK.

Papuan-Hout.

Alhoewel dezen boom hier in Amboina onbekent is, zo moet ik egter, om dat zyn hout uit de naaste plaatsen hier ter markt wert gebragt, dezelve beschryven, immers voor zo veel ik van zyn gedaante heb konnen vernemen, zynde na het verbaal van de *Ceram-Lauwers* een groote hooge boom, zo wel op strant, als in 't gebergte, en de valeyen wassende, de bladeren gelyken na die van 't Yferhout, doch zyn wat kleinder: Zyn nadere gedaante is hun *Ceram-Lauwers* zelfs onbekent, om dat de Inwoonders van *Onin-Cubiay*, daar by meest valt, zeer wilde menschen zyn, die de vreemdelingen niet wel in baare bosschen willen laten komen, van deze boommen wert niets genomen of gebruikt, dan de dikke wortelen, die men met groote moeite uit de aarde kapt, en dan zo in 't bosch laat leggen, tot dat het buitenste hout, (om trent twee vingers dik zynde) daar afrotte, en het binnenste kerte overblyft, 't welk men met groote stukken te koop brengt, want die stukken zyn gemeenelyk een been of wat meer dik: een elle of twee voeten lank, zeer hart en swaar, warrig, en moeilyk om te kloven: De couleur is tweederlei, te weten die van de groote stukken booning-verwig met wat graauw gemengt, en vol fyne aderen, dewelke witter zyn, dan de andere: De kleinder stukken of wortelen zyn witter of bleek-geel, met weinige aderen in fynder van substantie, het geel Sandel, of vuil yvoor zeer gelyk, doch harder dan het Sandel, maar de reuk van beide is eenderlei te weten: na bloemen trekkende, of zo de Maleysers zeggen, na *Styrax* liquida, by hun lieden *Rassamalla* genaamt, doch zo slap, dat men dezelve aan 't raauw hout qualyk gewaar wert, doch meer in 't raspen, en nog sterker op kolen: In de groote stukken is die ook zo lieffelyk niet, wat trekkende na goore *Sagumanta*, en in het kauwen gevoelt men ook den smaak van *Rassamalla*, maar trekt merkelyk na den brakken, of gelyk verlagen water uit een fuurborn, zonder eenige scherpte, of hitte.

Dewyl dan deze boommen en wortelen zo hart van hout, en de Inwoonders qualyk van bylen verzien zyn, zo laten ze die meest staan, tot dat ze van ouderdom verrotten en omwallen, daarze dan de wortelen naamaals afbranden, en die de *Ceram-Lauwers* dan in satzoenlyke moeten zagen of kappen, gelyk zy lieden ook zelfs (als zynde beter van bylen verzien) de versche wortelen ligt konnen uitkappen, doch die evenwel zo goet van reuk niet en zyn, als die van zelfs rotten, ik hebbe dikwils gedacht, of het niet wel een zoorte van *Styrax*-boom mogte zyn, maar aangezien my de *Ceram-Lauwers* verzeekerden, dat daar geen Gom nog bers uitquam, en dat ook in het hout van de stam geen zonderlyke reuk was, zo heb ik van die gedachte moeten afstaan.

Naam. In 't Latyn *Lignum Papuanum*: In 't Maleys *Caju Rassamala*, en *Caju Papua*, na de plaats daar het valt: De *Ceram-Lauwers* zelfs noemen 't *Caju Samarra*, een naam

marra nomine communi cum *Casuarina*, a qua tamen multum differt, quum verum nomen sit *Caju-Samada*, quæ est abbreviatio *Caju Rafamala*.

Locus. Lignum hoc deducitur ex illa *Novæ Guineæ* parte, quæ *Onin-Cubiay* & *Cobiay* vocatur, atque a *Ceram-Lauwerensibus*, qui *Maffoy* corticem ibi vendunt, navigatione frequentatur: In aliis quoque crescit locis ad *Novæ Guineæ* partem Occidentalem *Sergile* dictam, quæque sita est ad orientem insulæ *Weygeuæ*. Atque in plurimis aliis *Papuanis* insulis, ac præsertim in illarum maximis *Messala* & *Ruma-Soala*, sed in media regione in montibus, ubi arbor hæc dicitur folia gerere *Anonæ* familia: Arborem hanc sponte præcipitari incolæ sinunt atque computrescere, ac dein ejus cor & radices fumunt, hæ autem ultimæ non sunt optimæ: Lignum ab incolis *Messala*ensibus *Calambacum* vocatur, quo nomine *Macasserenfes* quoque illud indignant, quamvis multum a vero differat *Calambaco*.

Album *Caju Rafamala*, quod ebur refert, distinguendum est a cinereo, quamvis utrumque odore conveniat, album enim ex *Tsjampaa* adfertur, tenuioremque habet substantiam, cinereum vero ex insulis *Papuanis*, quod crassioribus constat fibris, saporemque habet fæsum, & in majoribus adfertur fructis.

Ufus. Lignum hoc rasatum album præbet rasuram, quæ supra porphyritum insuper cum aqua odorata, vel ex floribus destillata in pulvem conteritur, qua mulierculæ suum inungunt corpus, non tantum odoris gratia, quam ad refrigerium, uti cum *Sandalo* quoque fit, quod cum *Oryzæ* farina hinc etiam miscetur, lignum autem hoc magis refrigerat quam *Sandalum*, ac carbonibus inpositum gratum fundit odorem ad styracem accedentem, raro tamen solum ad suffitum adhibetur, sed semper aliis cum lignis mixtum, non admodum est carum, a *Ceramenfibus* enim quindecim vel viginti pondo pro uno emuntur imperiali. Quod ex *Papuanis* adfertur insulis, ad visum vilioris videtur coloris quam *Cubiense*, longioribus constans fibris, & magis opacum gerit colorem, ex melleo & cinereo mixtum, quo autem magis albet, ac solidius est hoc lignum, eo melius habetur. Si accendatur, tarde ignem concipit, sed fortiorum præbet strepitum.

In *Java* hoc lignum quoque venditur, quod ibi defertur ex *Zeylana*, & ora *Malabarica*, uti mihi relatum fuit, quod multo subtilius est, & substantiam habet magis albicantem & solidiorem, si radatur, pallidum habet melleumque colorem, & ad extremitates vel nodos nigricat. Odore penitus convenit cum *Caju Papua* vel ejus odor jucundior quodammodo est: Ita ut inquirendum hætenus sit, an *Caju Rafamala*, *Caju Papua*, & *Sembrane* ora *Malabarenfis*, cum isto albo ex *Tsjampaa* delato non una eademque sint ligna, uti puto; ulteriore enim indagine comperi, istud album æque ac cinereum & rufum in *Papuanis* crescere insulis, ac præsertim in *Messala*, unde venale deducitur ad regiones in sinu *Hatuensi* sitas in *Ceramæ* ora boreali; album autem reperitur in inferioribus arboris partibus juxta radices supra terram, cinereum vero & rufum, quod vilius est, ex ipsis colligitur radicibus sub terra.

OBSERVATIO.

Videtur hæc arbor eadem esse, quæ in *Thef. Zeyl.* pag. 28. vocatur *Arbor KAKURIAGHANA* odorata, ex qua fluit *Gummi Elemi Herm. Musf. Zeyl.* pag. 52. de qua reliqua vide in *Thef. Zeyl.* l. c.

naam gemeen met de *Casuarina*, van dewelke het nogtans veel verschilt, zynde den regten naam *Caju Samada*, het welke een verkorting is van *Caju Rafamala* boven genoemd.

Plaats. Dit hout wert gebragt uit dat deel van *Nova Guinea*, het welk men *Onin-Cubiay*, en *Cobiay* noemt: En dat door de *Ceram-Lauwers*, (die de *Maffoy* bast aldaar verhandelen) bevaren wert: Het valt ook op andere plaatzen van *Nova Guineas West-zyde*, *Sergile* genaamt, en gelegen regt in 't Oosten van 't Eiland *Weygeu*. Item op meer andere *Papoeſe Eilanden*, en inzonderheit op 't grootste derzelver *Messaal* en *Ruma-Soal*, doch ver lantwaarts in, en op de bergen, daar dezen boom gezegt wert bladeren te hebben, als die van de *Anona*: De Inwoonders laten hem van zelfs omvallen, en verrotten, en daar na nemenze het bert en de wortelen daar van, doch deze laatste zyn de beste niet, het biet by de Inlanders van voorschreven *Messaal* *Calambac*, gelyk het ook de *Macassaren* zodanig noemen, hoewel het veel van 't regte *Calambac* verschilt.

Het witte *Caju Rafamala*, 't welk wel na *Ivoor* gelykt, moet men onderscheiden van het graauwe, hoewelze beide malkander in reuk gelyk zyn, want het witte komt uit *Tsjampaa*, en is veel fynder van substantie, maar 't graauwe komt uit de *Papoeſe Eilanden*, zynde veel groover, en brak van smaak, ook in veel grooter stukken.

Gebruik. Dit hout geschaapt zynde geeft een wit schraapzel, 't welk men op een steen dan nogmaals, met eenig welriekent of gebloemt water, tot een pap vryft, waar mede de *Vrouwen* hun lichaam bestryken, niet alleen om de goede reuks wille, maar ook om het verkoelen, gelyk men mede met het *Sandel* doet, 't welk men ook met *Rysmeel* daar onder mengt, maar dit hout is wat koelder dan het *Sandel*; op koolen gelegd zynde, heeft het ook een goeden reuk, wat na den *Styrax* trekkende, dog het wert zelden alleen gerookt, maar altyd met eenige andere houten gemengt, het is niet zeer duur, want men koopt het van de *Ceramers* de 15. a 20. pont voor een *Ryksdaalder*: Het gene uit de *Papoeſe Eilanden* komt, is in 't aanzien veel slegter van couleur, dan 't *Cabieysche*, ook lankdradig en donkerder van couleur, uit den graauwen, en boning-verwigen door malkander gemengt, maar hoe witter en digter dit hout is, hoe beter men 't acht: Aangesteken zynde, brant het langzaam, doch harder, en knerst wat.

Op *Java* wert dit hout ook verkogt, zynde aldaar aangebragt van *Ceylon*, en de *Mallabaarsche* kust, gelyk my berigt is: Het zelve is veel fynder, witter, en digter van substantie, als men 't schraapt, ligt boning-verwig, en omtrent de einden of knoesten swartachtig: Van reuk het *Caju Papua* gants gelyk, of nog wel wat lieflyker: Zo dat nog te onderzoeken staat, of *Caju Rafamala*, *Caju Papua*, en *Sembrane* op de kust van *Mallebaar*, en het voornoemde witte van *Tsjampaa*, niet eenderlei houten zyn, gelyk ik tot nog toe meene van ja: Hebbende by nader onderzoek bevonden, dat zo wel 't voornoemde witte, als graauw-rosse in de *Papoeſe Eilanden* valt, inzonderheit op *Messaal*, van waar 't te koop wert gebragt na de *Negoryen*, gelegen in den *Hatuëſen* bogt op *Cerams Noord-kust*, 't witte vint men aan de onderste vlerken deszelven booms, naast de wortel boven de aarde, maar 't graauw-rosse, 't welk slegter is, komt van de regte wortelen onder de aarde.

AANMERKINGE.

Deze boom schynt dezelve te zyn, die in de *Thef. Zeyl.* p. 28. genaamt wert *Arbor KAKURIAGHANA*, dicta odorata, ex qua fluit *Gummi Elemi* van *Herman* in zyn *Musf. Zeyl.* pag. 52. waar over verders zie de *Thef. Zeyl.* op de aangehaalde plaats.